

ΠΕΡΙ ΟΔΗΓΙΩΝ

πρὸς τοὺς φοιτητὰς τῆς νομικῆς σχολῆς τοῦ

Πανεπιστημίου.

—οοο—

Πλείστοι τῶν φιλομαθῶν τῆς ἡμετέρας σχολῆς φοιτητῶν, κατὰ πρῶτον εἰς τὸ πανεπιστήμιον προσερχόμενοι, ἀποροῦντες ἐρωτῶσι πολλάκις τοὺς καθηγητὰς τῆς σχολῆς, τίνα πρῶτον καὶ τίνα δεύτερον ὀφείλουσι ν' ἀκροασθῶσι μαθήματα. Ἡ ἀπῆρσία αὕτη τῶν φοιτητῶν ἐστὶ λίαν δεδικοιολογημένη, πηγάζουσα ἐκ τῆς παρ' ἡμῖν μέχρι τοῦδε ἐλλείψεως παραδόσεως τινὸς γενικῆς καὶ εἰσαγωγικῆς εἰς τὴν ἐπιστήμην τῶν νόμων ἐν γένει, ἣν οἱ Γερμανοὶ ἀποκαλοῦσιν *ἐγκυκλοπαιδείαν* καὶ *μεθοδολογίαν* τῆς ἐπιστήμης. Τοιαύτη παράδοσις εἰσαγωγικὴ διδάσκουσα ἐκ προοιμίων τὸν φοιτητὴν, τὴν φύσιν καὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς ἐπιστήμης ἣν ἐξελέξατο, καταδεικνύσα τὰ μέρη αὐτῆς, καὶ τὴν σχέσιν αὐτῶν πρὸς ἄλληλα, ἀναπτύσσουσα περιληπτικῶς καὶ εὐκρινῶς τὸ ἀντικείμενον καὶ τὸ περιεχόμενον ἐκάστου αὐτῶν, καὶ εἰσηγουμένη τοῖς φοιτηταῖς τὸν τρόπον καὶ τὴν τάξιν καθ' ἣν σκοπίμως δύνανται ν' ἀκροῶνται τῶν παραδόσεων, ἐστὶν ἀναγκαιοτάτη καὶ εἰς πᾶσαν σχολὴν ἀναπόφευκτος. Ταύτην τὴν ἔλλειψιν ἠθέλησε τὸ Πανεπιστήμιον πάνυ σκοπίμως ν' ἀναπλήρωσῃ διὰ τῆς συντάξεως συντόμων ὁδηγιῶν πρὸς τοὺς φοιτητὰς ἐκάστης σχολῆς, ἐπιδοδομένων αὐτοῖς ἅμα τῇ ἐγγραφῇ αὐτῶν ἐν τοῖς μητρώοις τοῦ Πανεπιστημίου. Ἡ νομικὴ σχολὴ διὰ τοῦ τότε Κοσμητόρου αὐτῆς συνέταξε τὰς ἀφορώσας αὐτὴν ὁδηγίας· ἀλλ' αὗται, ὡς καὶ αἱ λοιπαὶ μετὰ τινων προλεγομένων τοῦ τότε Πρυτάνεως, τυπωθεῖσαι εἰς μυρία ἀντίτυπα, ἀπῆρσαν κατόπιν ἐσρτῆς τῷ Κ. Μανούση· διὸ καὶ μέχρι τοῦδε οὐδεμία αὐτῶν ἐγένετο χρῆσις.

Τίνες λόγοι ὤθησαν αὐτὸν τότε πρὸς τοῦτο δῖο-λου δὲν ἐξετάζομεν, καθόσον μάλιστα καὶ ὁ ἄνθρωπος ἀποβιάσας ἤδη, δὲν δύναται κατηγοροῦμενος ν' ἀπολογηθῇ. Ἀλλ' ἀντὶ παντὸς ἄλλου δημοσιεύομεν νῦν ἀπλῶς τὰς ὑφ' ἡμῶν τότε συνταχθεῖσας ταύτας ὁδηγίας, πρὸς γνῶσιν τῶν φιλομαθῶν τῆς ἡμετέρας σχολῆς φοιτητῶν.

Πρὸς τοὺς φοιτητὰς τῆς νομικῆς σχολῆς.

Οἱ μέλλοντες περὶ τὴν νομικὴν ἐπιστήμην σπουδάσαι ὀφείλουσι πρὸ πάντων, καὶ κλίσειν ἔμρυτον ἔχοντες πρὸς αὐτὴν, ἐρευνῆσαι μετ' ἐπιστάσις, εἰ ἐν αὐτοῖς ὑπάρχουσι τὰ προσόντα, δι' ὧν μόνων δύνανται ἐλπῆσαι ἐπιτυχῆ τινὰ καὶ τελεσφόρον τῶν νομικῶν παραδόσεων φοίτησιν.

Ταῦτα δὲ ἐν μέρει μὲν ἀφορῶσι τὴν φύσιν αὐτὴν, ἐν μέρει δὲ τὰς προκαταρκτικὰς τοῦ μέλλοντος τῆς νομικῆς σχολῆς φοιτητοῦ γνώσεις.

Δύο δὲ τινὰ οὐσιώδη στοιχεῖα συγκροτοῦσι τὴν

ἐπιστήμην τῶν νόμων· πρῶτον ὀρθὴ κατανόησις καὶ κρίσις τοῦ δεδομένου, δεύτερον ἀπόλυτος θεωρία καὶ φιλοσοφικὴ κατάληψις τοῦ δικαίου. Ἐντεῦθεν δ' ἔπεται ὅτι ὁ νομομαθὴς ὀφείλει οὐ μόνον γινώσκειν τοὺς θετικὸς καὶ δεδομένους κανόνας, τοὺς πρὸς στάθμισιν κύκλου τινὸς κοινωνικῶν σχέσεων ἐπιτηδείους ὅπως ἀποφασίζῃ κατ' αὐτοὺς τὰς ἀτομικὰς τοῦ βίου περιπτώσεις· ἀλλ' ὀφείλει πρὸς τούτοις καταστήσει ἑαυτὸν ἱκανὸν πρὸς τὴν κατανόησιν τῆς ἀληθοῦς τῶν βιωτικῶν σχέσεων σημασίας, τοῦ συνδέσμου καὶ τῆς ἀξίας τῶν ἐξωτερικῶν τῶν ἀνθρώπων σχέσεων, ὡς ὄντων λογικῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ συμβιούντων, καὶ τῶν ἐντεῦθεν γεννηθέντων διαφόρων κανόνων, ὅπως ἐν περιπτώσει περιπλοκῆς καὶ συγκρούσεως αὐτῶν, διακρίνη ἐν γνώσει τὸ ἀληθὲς ἀπὸ τοῦ ψευδοῦς, τὸ ὠφέλιμον ἀπὸ τοῦ βλαβεροῦ. Ἐξ ἐνός μὲν ἄρα καθῆκαν αὐτοῦ ἐστὶ, τὸ δύνασθαι πιστῶς καὶ ζωηρῶς ἔχειν ἐνώπιον αὐτοῦ τὸν σύνδεσμον καὶ τὴν συνάφειαν παντὸς ὅτι ἐγένετο ἤδη, τὸ παρελθόν, ὅπως κατὰ τὴν ἐν αὐτῷ ὑπάρχουσαν ἀρχὴν ἱκανὸς ἦ κρίνειν τὸ παρὸν, ὡς τοῦτο παρίσταται ἐν ἐκάστη ἀτομικῇ περιπτώσει· ἐξ ἄλλου δὲ ἔργον αὐτοῦ σπουδαιότατόν ἐστι μορφῶσαι ἐν ἑαυτῷ ἰδέαν καθαρὰν καὶ ἐναργῆ περὶ τῆς σημασίας τοῦ ἐπαγγέλματος αὐτοῦ πρὸς τὸν ἀνθρώπινον βίον, καὶ περὶ τοῦ συνδέσμου τοῦ δικαίου μεθ' ἑαυτοῦ καὶ μετὰ τῆς ἐπιστήμης ἐν γένει.

Πρὸς ταῦτα δὲ ἀπαιτοῦνται ἀπολύτως παρὰ τοῦ νομικοῦ ἀνδρός, ἐξ ἐνός μὲν μνήμη πιστὴ καὶ διάνοια ὀξεῖα, ἐξ ἄλλου δὲ πνεῦμα θεωρητικόν καὶ φιλοσοφικόν.

Ἐκτός δὲ τούτων τῶν προεισαγωγικῶν οὕτως εἰπεῖν ἀναγκαίων ὄρων, οἱ φοιτηταὶ τῆς νομικῆς ἐπιστήμης ὀφείλουσι προσέτι αἰείποτε ἐν νῷ ἔχειν, ὅτι ἡ ἐπιστημονικῶς ἐπιτυχῆς καὶ τελεσφόρος τῶν διαφόρων νομικῶν παραδόσεων ἀκρόασις, ἐξήρηται οὐσιωδῶς καὶ ἐκ τοῦ ποιῶν καὶ ποσοῦ τῶν ἀνγκαιῶν προκαταρκτικῶν γνώσεων, ἅς μεθ' ἑαυτῶν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον φέρουσι.

Τούτων δὲ τὴν πρώτην τάξιν ἐπέχει ἡ ἐμβριθῆς γνῶσις τῶν γλωσσῶν τῶν δύο κλασικῶν τῆς ἀρχαιότητος ἐθνῶν, ἡ βᾶσις πάσης ἐλευθερίου καὶ σπουδαίας ἐπιστημονικῆς ἐκπαιδεύσεως. Ἡ γλῶσσα ἐν γένει ἐστὶ τὸ ὄργανον τῆς διανοίας· οὐδεὶς διανοεῖται ἄνευ αὐτῆς· ἡ ἐμαθήσις ἄρα ἐκ θεμελιῶν ταυτέσι γραμματικῶς γλώσσης τινὸς, ἐστὶν ἐμαθήσις τοῦ σκέπτεσθαι αὐτοῦ καὶ τοῦ διανοεῖσθαι· ὅτω δὲ νῦν ἡ γλῶσσα αὕτη λεπτοτέρα ἐστὶ, τοσοῦτω καὶ ἡ κρίσις μορφοῦται λογικώτερον καὶ φιλοσοφικώτερον, καὶ ἡ διάνοια μᾶλλον λεπτύνεται καὶ ὀξύνεται. Ὁμολογουμένως δὲ τοιαύτη ἡ φύσις τῶν ἀθανάτων γλωσσῶν τῶν δύο μεγάλων τῆς ἀρχαιότητος ἐθνῶν, ἐν αἷς ὑπάρχουσιν ἐκπεφρασμένοι αἱ ὑψίσται ἰδέαι, αἱ τὴν διάνοιαν ἀνυψοῦσι, καὶ τὰ μέγιστα καὶ ἀνδρικότατα ἠθικὰ ἀξιώματα, τὰ τὴν καρδίαν μεγάλυνοντα καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀνδρός καὶ τοῦ πολίτου διαπλάσσοντα. Ἐνεκα δὲ ταύτης ἰδίως τῆς ἰδιότητος αὐτῶν, ἀπαραίτητοι καθίστανται κατ'

εξοχήν εἰς τὸν νομικὸν καὶ πολιτικὸν ἄνδρα, ὅστις προωρισμένος ὢν εἰς τὸ διέπειν τὰς τύχας τῆς κοινότητος, πρὸ παντὸς ἄλλου ἀνάγκην ἔχει τοῦ χαρακτῆρος, ἥτοι τῆς σπουδαίας καὶ γενναίας μορφώσεως τῆς καρδίας. Ἐκτός δὲ τούτων τῶν καθ' ἑαυτοὺς ἰσχυροτάτων γενικῶν λόγων, ὑπάρχει καὶ ἕτερος εἰδικώτερος λόγος, καθιστὰς αὐτῷ ἀπαραίτητον τὴν ἐντελῆ γνῶσιν τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν. Ἡ νομικὴ ἐπιστήμη δηλονότι ἐπειδὴ μετὰ τοῦ παρελθόντος, τουτέστι τῶν ἱστορικῶν γεγονότων, μεγίστην συνάφειαν ἔχει, προϋποτίθεισιν ἀναγκαίως τῶν γλωσσῶν ἐκείνων τὴν γνῶσιν, ἐν αἷς εἰσὶν ἐναποταμιευμένα τὰ γεγονότα ταῦτα, ὄντα τῆς γνώσεως τοῦ δικαίου αἰ πηγαί.

Διὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον ἐπίσης, γνῶσις τῆς καθόλου ἱστορίας ἐν γένει, καὶ ἰδίως τῆς πατρίου καὶ τῆς ῥωμαϊκῆς, ἐστὶ σπουδὴ τῷ νομομαθεῖ ἀναγκαῖοτάτη· οὗτος ὀφείλει, ὅπως δύναται κατανοεῖν καὶ κρίνειν τοὺς νόμους, πάντα γινώσκων τὸν χρόνον ἐν ᾧ συνετάχθησαν καὶ ἐξ οὗ προήχθησαν· καθότι οἱ νόμοι, ὄντες τὸ ἄμεσον ἐξυγόμενον τοῦ βίου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν ἐθνῶν, κατανοοῦνται ἀκριβῶς μόνον διὰ τῆς γνώσεως αὐτοῦ τοῦ βίου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν ἐθνῶν, τουτέστι διὰ τῆς ἱστορίας. Κατὰ τοῦτο δὲ καὶ αὐτὴ ἡ νομοθεσία ἐστὶ μέγα τι μόνον μέρος τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος. Προσέτι δὲ ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ὡς ἐν κατόπτρῳ καὶ ἐν παραδείγματι, εὐχερὲς ἐκάστη ἐστὶν ἰδεῖν τὰ ἔργα τῶν μεγίστων ἀνδρῶν πάντων τῶν αἰώνων, ἀρύσασθαι δ' ἐντεῦθεν σωτήρια μαθήματα ἑαυτῷ τε καὶ τῇ πατρίδι· ὅθεν καὶ ὁ Λίβιος ἐν προοίμῳ τῆς ἱστορίας αὐτοῦ λέγει· « Hoc illud est praecipue in cognitione rerum salubre et frugiferum, omnis te exempli documenta, in illustri posita monumento intueri: inde tibi tuaeque reipublicae, quod imitere, caritas: inde, foedum inceptu, foedum exitu, quod vitare. »

Οὐσιώδης δὲ πρὸς τούτοις καὶ ἐξίσου ἀναγκαία, ἐστὶν ἡ φιλοσοφικὴ μόρφωσις τοῦ νομικοῦ ἀνδρός· καθότι μόνη ἡ θεωρητικὴ τοῦ δικαίου ἐποψὶς ἀποκαλύπτει τὴν ἀληθῆ σημασίαν ὁλοκλήρου τοῦ δικανικοῦ καὶ πολιτικοῦ βίου· αὐτὴ μόνη καταδεικνύσιν εἰς τὸ πνεῦμα τὸν τελευταῖον καὶ ὑπέρτατον πρακτικὸν τῆς διανοίας προρισμόν. Οὐδεμίαν δ' ἐπιστήμην ἤκιστα δὲ πᾶσων ἡ φιλοσοφία μετ' ἐπιτυχίας τμηματικῶς ἐκμανθάνεται· καθότι, ὡς αὐτὸς ὁ Πλάτων παρὰ Κικέρωνι λέγει, omnem doctrinam harum ingenuarum et humanarum artium, uno quodam societatis vinculo contineri· ὅθεν ἡ σπουδὴ τῆς φιλοσοφίας τοῦ δικαίου, δ' ἧς ὁ τοῦ δικαίου φοιτητὴς εἰσάγεται εἰς τὰ μυστήρια οὕτως εἰπεῖν καὶ τὸν τελευταῖον σκοπὸν πάσης νομοθεσίας, δεόν ἐνα στηρίζηται ἐπὶ προγευμένης ἤδη γνώσεως τῶν λοιπῶν τῆς φιλοσοφίας μερῶν.

Πᾶσαι δ' αἱ μνημονευθεῖσαι αὗται προκαταρκτικαὶ ἀναγκαῖαι γνώσεις, φιλοσοφικαί, ἱστορικαὶ καὶ γραμματικαί, προϋποτίθενται πάντως ὡς κατεχόμεναι ἤδη ἐν τοῖς Γυμνασίοις. Ἐν δὲ τῷ πα-

νεπιστημίῳ ἀρχεται ὁ φοιτητὴς νέου τινὸς πνευματικοῦ βίου. Τὸ ἔτος τῆς ἀπὸ τοῦ γυμνασίου εἰς τὸ πανεπιστήμιον μεταβάσεως, ἐστὶν ἔτος σπουδαιότατον καὶ ἐμβριθέστατον· annus absolutorius totius fere vitae nodus.

Ἐν τῷ πανεπιστημίῳ ὁ φοιτητὴς οὐ διδάσκεται ἀπλῶς, ἀλλ' ἐγείρεται κυρίως ἐν αὐτῷ ὁ ἀληθῆς ἐπιστημονικὸς βίος, καὶ ἡ καθολικὴ τῆς διανοίας καὶ παντὸς τοῦ εἶναι αὐτοῦ ἡ ἀνάπτυξις. Ἐν τῷ πανεπιστημίῳ κυρίως μαθάνει ὁ εἰσερχόμενος τὴν τέχνην τῆς ἐπιστημονικῆς χρήσεως τῆς διανοίας. Ἐντεῦθεν δὲ γεννᾶται ἐξ ἑνὸς μὲν ἡ ἀπόλυτος ἀνάγκη τῆς ἐλευθερίας τῆς διδασκαλίας, περιοριζομένης μόνον ὑπὸ τῆς περρωτισμένης συνειδήσεως καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς τιμῆς, ἐξ ἄλλου δὲ ἡ ἀνάγκη τῆς τῶν φοιτητῶν πρακτικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς ἐλευθερίας, δι' ἧς ἀναπτύσσεται ἡ ἀτομικότης ἐκάστου, προάγεται ἡ ἀληθῆς ἐπὶ τῆς ἰδίας ἐκλογῆς στηριζομένη ἠθικότης, καὶ σχηματίζεται ὁ αὐτοτελής καὶ ἀνεξάρτητος χαρακτῆρ τοῦ ἐλευθέρου ἀνδρός καὶ πολίτου. Ὅθεν καὶ αἱ ὁδηγαὶ αὗται πρὸς τοὺς φοιτητὰς τῆς ἡμετέρας σχολῆς, φέρουσι μᾶλλον χαρακτῆρα λόγων παραινετικῶν, προῖον τῆς πείρας καὶ τῆς μελέτης σοφῶν καὶ καλῶν ἀνδρῶν.

Καλῶς ἄρα οἱ φοιτηταὶ τῆς νομικῆς ἐπιστήμης πράττουσιν ἀρχόμενοι τῆς τῶν νόμων σπουδῆς ἀπὸ τῆς ἐγκυκλοπαιδείας καὶ μεθοδολογίας αὐτῆς. Ἡ παράδοσις αὐτῇ ἀντικείμενον ἔχουσα τὴν ἐννοίαν αὐτὴν τῆς ἐπιστήμης, καὶ τὴν ἱστορικὴν καὶ συστηματικὴν ἀνάπτυξιν τῶν εἰδικῶν τοῦ δικαίου ἐπιστημῶν, καριστᾶσα δὲ τὸ δίκαιον ὡς τι ἐνδόμυχον καὶ ἀναγκαῖον, καὶ καθαρίζουσα αὐτὸ ἀπὸ τῆς προλήψεως τοῦ τυχαίου, ἀνεδείκνυσιν αὐτὸ ἀληθῆ ἐπιστήμην, καὶ ἐγείρει ἅμα τὸν ἐνθουσιασμόν τοῦ φοιτητοῦ ὑπὲρ τῆς ἐπιστήμης ἣν ἐξελέξατο.

Μετὰ τῆς σπουδῆς δὲ τῆς ἐγκυκλοπαιδείας, συνδέεται καταλλήλως ἡ σπουδὴ τῆς ῥωμαϊκῆς νομοθεσίας ἀρχομένη ἀπὸ τῆς παραδόσεως ἢ τῶν εἰσηγήσεων ἢ τῆς ἱστορίας τοῦ ῥωμαϊκοῦ δικαίου. Ἡ ἀκρόασις ἀμφοτέρων τούτων τῶν παραδόσεων, εἰσάγουσα τὸν φοιτητὴν εἰς τὸ σύστημα τῆς καθαρᾶς ῥωμαϊκῆς νομοθεσίας, καὶ ἀποκαλύπτουσα αὐτῷ τὴν βαθμιαίαν ἐν τῷ δικαστήματι τῶν αἰώνων ἀνάπτυξιν πᾶσων τῶν τοῦ δικαίου μερικῶν διδασκαλιῶν, καθίσταται ἡ βᾶσις πάσης περαιτέρω σπουδῆς τοῦ δικαίου, καὶ τῆς ἀμέτως ἐπομένης ἀναπτύξεως τῆς ῥωμαϊκῆς νομοθεσίας, ὡς ἐτροποποιήθη αὐτὴ ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων νόμων τῆς ἡμετέρας πολιτείας. Τῆς παραδόσεως δὲ ταύτης ἀκροῶνται οἱ φοιτηταὶ ἄείποτε μετ' ὠρελείας εἴτε κατὰ τὴν ἐναρξιν εἴτε περὶ τὰ μέσα, εἴτε περὶ τὸ τέλος κατὰ πρῶτον εἰς ταύτην προτέλθωσιν, ὡς γνωστοῦ ἤδη ὄντος αὐτοῖς τοῦ ὅλου συστήματος τῆς καθαρᾶς ῥωμαϊκῆς νομοθεσίας, ἢ ἐκ τῶν εἰσηγήσεων ἢ ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ ῥωμαϊκοῦ δικαίου.

Μετὰ τῆς ἀκρόσεως δὲ τούτων συνδέεται κατ

τελλήλως καὶ ἡ παράδοσις τῆς φιλοσοφίας τοῦ δικαίου, ἥτις ἀποδεικνύσα διὰ τοῦ καθαρῶς λόγου τὸ ἀναγκαῖον, καὶ τὸ κατὰ φύσιν τοῦ οἰκοδομήματος τοῦ δικαίου, ἐμποιεῖ εἰς τὸν φοιτητὴν ζωηροτέραν τὴν συναίσθησιν τῆς ἀναγκαιότητος καὶ τῆς ωφελιμότητος δικαίου τινὸς θετικοῦ, μονίμου μὲν καὶ σταθεροῦ κατ' οὐσίαν, μεταβαλλομένου δὲ κατὰ τὰ μέρη αὐτοῦ, ἀναλόγως τῶν ἀπαιτήσεων τῶν ἐν τῷ χρόνῳ ἀναγκαίως μεταβαλλομένων κοινωνικῶν σχέσεων.

Μετὰ τῆς παραδόσεως δὲ ταύτης ὠφελίμως ἐνοῦται καὶ ἡ σπουδὴ τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας, διδασκούσης πῶς πρῶτον διὰ τῶν φυσικῶν ἐν γένει δυνάμεων παράγεται ὁ κοινωνικὸς πλοῦτος, τὰ νεύρα πάσης πολιτικῆς ὑπάρξεως, καὶ δεύτερον πῶς διανέμεται καὶ καθίσταται συντελεστικὸς εἰς τὴν εὐδαιμονίαν τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ βιούντων, σύμφωνα πρὸς τὸν προορισμὸν πάσης τῶν ἀνθρώπων πολιτικῆς συμβιώσεως.

Ἡ δὲ σπουδὴ τοῦ δημοσίου δικαίου, ἡ περιλαμβανούσα δύο διαφόρους παραδόσεις, τὴν τε τοῦ συνταγματικοῦ δικαίου καὶ τὴν τοῦ διοικητικοῦ, καὶ διδάσκουσα τὰς σχέσεις τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ βιούντων πρὸς τε ἑαυτοὺς ὡς μέλη τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, καὶ πρὸς τὰς διαφόρους τῆς πολιτείας ἀρχάς μετὰ τῶν ἀμοιβαίων δικαιωμάτων καὶ καθηκόντων αὐτῶν, ταῖς ἀνωτέρω ἀμέσως ἔπεται ἐπιστήμης.

Συγχρόνως δὲ καὶ ἡ μελέτη τοῦ γαλλικοῦ πολιτικοῦ κώδικος, ἐν ᾧ μετὰ σπουδῆς ἐναποταμιεύθησαν πᾶσι αἱ νεώτεραι περὶ δικαίου ἰδέαι τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἐσπερίας Εὐρώπης, καὶ ἐξ οὗ ἡ ἡμετέρα νομοθεσία τῆς πολιτικῆς δικονομίας πλεῖστα παρέλαβεν, ἐθεωρήθη ἀναγκαῖα καὶ λυσιτελής πρὸς κατάρτισιν τοῦ νομομαθοῦς ἀνδρός.

Ὁ δὲ ἐμπορικὸς νόμος μέρος οὐσιωδέστατον τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου, διδάσκων καὶ ἀναπτύσσων τὰς ἐκ τῆς ἐμπορίας καὶ θαλασσοπλοίας γεννωμένας διαφόρους καὶ ποικίλας ἐνδίκους σχέσεις, σπουδαιότατόν ἐστι μέρος τῆς ἐπιστήμης τοῦ δικαίου, καὶ ἀναγκαιότατον δι' ἡμᾶς, ἐν κατὰ μέγιστον μέρος ἡ ὑλικὴ εὐδαιμονία συνδέεται μετὰ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς θαλασσοπλοίας.

Ταῖς δὲ ἀνωτέρω σπουδαῖς ἀμέσως κατὰ φυσικὸν λόγον ἔπεται ἡ τῆς πολιτικῆς δικονομίας, δι' ἧς πρῶτον διδάσκεται τις τὸν τρόπον τῆς ἐφαρμογῆς πασῶν τῶν εἰδικῶν τοῦ δικαίου διδασκαλιῶν ἐν δεδομέναις τισὶ περιπτώσεσι.

Τὸ δὲ ποινικὸν δίκαιον, οὐπερ ἀντικείμενον τὰ ἀδικήματα ἐν γένει εἰσὶ καὶ αἱ νόμιμοι τούτων συνέπειαι αἱ ποιναί, συνδεόμενον μετὰ τῆς ποινικῆς δικονομίας, ἧς ἡ σχέσηις πρὸς τοῦτο, ἐστὶν οἷα ἡ τῆς πολιτικῆς δικονομίας πρὸς τὸ πολιτικὸν δίκαιον, θεωρεῖται δικαίως ὡς κλάδος τῆς ἐπιστήμης τῶν νόμων καὶ οὐσιωδέστατος καὶ λίαν ἐνδιαφέρων, καθόσον ἐξ ἐνός μὲν τὰ πολυτιμότερα ἀγαθὰ, ἡ ἐλευθερία, ἡ τιμὴ, καὶ ἡ ἀσφάλεια τοῦ πολίτου, κανονίζονται καὶ προστατεύονται ὑπὸ τοῦ δικαίου τούτου, ἐξ ἄλλου δὲ ἡ διδασκαλία αὐτοῦ παρέχει

ἀφορμὴν πρὸς ἀνάπτυξιν τῶν σπουδαιωτάτων φιλοσοφικῶν καὶ κοινωνικῶν θεωριῶν. Πρὸς ἐντελεστέραν δὲ κατάληψιν τῆς ποινικῆς νομοθεσίας παραινοῦμεν τοὺς ἀκροατὰς αὐτῆς, ἐν ἀκροῶνται συγχρόνως καὶ τῆς παραδόσεως τῆς δικαστικῆς ἱατρικῆς, ἥτις ἡμῶς προῦποτίθησιν ἀναγκαίως, τοῦλάχιστον ἀνθρωπολογικὰς ἤδη κεκτημένας γνώσεις.

Γνωστοῦ δὲ οὕτω γενομένου παντός τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς πολιτικῆς κοινωνίας ἐνδίκου βίου, δύναται ὁ ἀκροατὴς μετὰ θάρρους χωρῆσαι καὶ ἐπὶ τὴν σπουδὴν ἐτέρων δύο οὐσιωδῶν μαθημάτων, τοῦ θεοῦ δηλονότι καὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἢ καὶ κανονικοῦ καλουμένου δικαίου· ὧν τὸ μὲν διδάσκει τὰς σχέσεις τῶν διαφόρων ἐθνῶν πρὸς ἀλλήλα, καὶ τὰς ἐκ τῶν σχέσεων τούτων παρεπομένας ποικίλας συνέπειας, τὸ δὲ ἀναπτύσσει τὴν φύσιν, τὸν προορισμὸν, τὰ δικαιώματα καὶ τὰ καθήκοντα τῆς ἐκκλησίας, ἀπέναντι τῆς πολιτικῆς κοινωνίας ἐν ᾗ ὑπάρχει.

Αὗται εἰσὶν αἱ οὐσιώδεις καὶ ἀπαραίτητοι σπουδαὶ τοῦ φοιτητοῦ τῆς νομικῆς ἐπιστήμης. Ἐκτός ἡμῶν τούτων ὀφείλει ὁ σπουδαστὴς τῶν νόμων καὶ ἄλλων τινῶν ἀκροᾶσθαι συγχρόνως παραδόσεων, γενικῶν καὶ βοηθητικῶν ἐπιστημῶν, συντελεστικῶν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος, καὶ εἰς τὸν πλουτισμὸν τῶν γνώσεων αὐτοῦ, δι' ἄλλων τινῶν γενικωτέρων ἰδεῶν.

Τοιαῦται δὲ θεωροῦνται αἱ ἰδίως φιλοσοφικαί, αἱ ἱστορικαί, αἱ φιλοσοφικαί, καὶ αἱ περὶ φυσικῆς ἱστορίας, φυσικῆς, καὶ χημείας παραδόσεις.

Ἡ δὲ περίοδος παντός τοῦ κύκλου τῶν βιβλίων ἐπιστημῶν τῶν τε οὐσιωδῶν καὶ καθαρῶς νομικῶν, ὡς καὶ τῶν λοιπῶν γενικῶν καὶ βοηθητικῶν, προσδιορίζεται εἰς τετραετίαν, ἐν ᾗ ὡς ἐξῆς εὐμεθόδως αὗται κατατασσόμεναι διανέμονται.

Πρῶτον ἔτος.

1.) Νομικαὶ ἐπιστήμαι.

- α.) Ἐγκυκλοπαιδεία καὶ μεθοδολογία τῶν νομικῶν ἐπιστημῶν.
- β.) Εἰσηγήσεις τοῦ Ῥωμαϊκοῦ δικαίου.
- γ.) Φιλοσοφία τοῦ δικαίου.
- δ.) Πολιτικὴ οἰκονομία (Περὶ παραγωγῆς τοῦ πλούτου.)

2.) Βοηθητικαὶ ἐπιστήμαι.

- α.) Ἑρμηνεία Ῥωμαίου τινὸς συγγραφέως καὶ μάλιστα νομικοῦ· οἷον τοῦ Γαίου ἢ τοῦ Οὐλπιανοῦ.
- β.) Ἱστορία.
- γ.) Φιλοσοφία.

Δεύτερον ἔτος.

1.) Νομικαὶ ἐπιστήμαι.

- α.) Ἱστορία τοῦ Ῥωμαϊκοῦ δικαίου.
- β.) Ῥωμαϊκὸν δίκαιον καθόσον ἰσχύει ἐν Ἑλλάδι.
- γ.) Πολιτικὴ οἰκονομία (περὶ διανομῆς τοῦ πλούτου.)
- δ.) Διοικητικὸν δίκαιον.

ε.) Γαλλικός πολιτικός κώδικς.

2) Βοηθητικά ἐπιστήμια.

α.) Φυσική ιστορία.

β.) Φιλοσοφική τις ἢ φιλολογική παράδοσις π.χ. ιστορία τῆς ἑλληνικῆς καὶ ῥωμαϊκῆς φιλολογίας.

γ.) Πολιτειογραφία.

Τρίτον ἔτος.

1.) Νομικὰ ἐπιστήμια.

α.) Ῥωμ. δίκ. καθόσον ἰσχύει ἐν Ἑλλάδι.

β.) Συνταγματικὸν δίκαιον.

γ.) Πολιτικὴ δικονομία.

δ.) Ποινικὸς νόμος.

ε.) Διοικητικὸν δίκαιον.

2.) Βοηθητικά ἐπιστήμια.

α.) Ῥητορικὴ.

β.) Ἰατρικὴ δικαστικὴ.

γ.) Φυσικὴ.

Τέταρτον ἔτος.

1.) Νομικὰ ἐπιστήμια.

α.) Ποινικὴ δικονομία.

β.) Ἐμπορικὸν δίκαιον.

γ.) Ἐγκληματικὸν δίκαιον.

δ.) Διεθνὲς δίκαιον.

2.) Βοηθητικά ἐπιστήμια.

α.) Φιλολογικὴ τις ἀκρόασις ὡς π. χ. ἐρμηνεία λόγων τινῶν τοῦ Κικέρωνος.

β.) Κριτικὴ καὶ ἐρμηνευτικὴ.

γ.) Χημεία.

Ταῦτα ἡ νομικὴ σχολὴ τοῖς ἑαυτῆς φοιτηταῖς προτρεπτικῶς παραγγέλλουσα, ὀφείλει ἐπὶ τέλους ἀναμνησθῆναι αὐτοῖς, ὅτι εἰς οὐδὲν ἢ ἀνάπτυξις τῆς διανοίας συντείνει, ἂν μὴ συγχρόνως μορφώσωσιν ἀνθρωπίνως καὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν, καθυποτάσσοντες τὰ αἰσθήματα καὶ τὰ πάθη αὐτῶν εἰς τὸν λόγον, ἀναπτύσσοντες τὸν χαρακτῆρα καὶ τὸ ἦθος αὐτῶν σύμφωνα πρὸς τὸν προορισμὸν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου, καὶ δεσμεύοντες ἑκαστὸς κατ' ἐξοχὴν εἰς τὸ καθῆκον, οὐπὲρ ἢ τήρησις πᾶσαν ἀποτελεῖ τοῦ βίου τὴν τιμὴν, ἢ ὀλιγωρία δὲ πᾶσαν τὴν ἀτιμίαν. Πρὸς τοῦτοις, δὲ ὅπως γενναίους καὶ ἀφθόλους δρέψωνται ἐκ τῆς ἐπιστήμης καρπούς, ὀφείλουσιν ἀσπαζέσθαι ταύτην δι' ἑαυτὴν καὶ ὡς τοιαύτην, οὐχὶ δὲ θεωρεῖν ἐκ προοιμίων ὡς ἀπλοῦν μέσον πορισμοῦ τῶν ἐπιτηδείων, προσερχόμενοι πρὸς αὐτὴν ἀνευ ἔρωτος, ἀνευ ἐνθουσιασμοῦ, καὶ καταμετροῦντες τὰ πάντα διὰ τοῦ πῆγους τῆς ἀμέσου ἐφαρμογῆς καὶ τῆς πρακτικῆς δῆθεν ὠφελείας. Τοιοῦτοι τῆς ἐμβριθοῦς παιδείας διαφθαρεῖς καὶ κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ὑπάρχοντες, ἐστιγματίσθησαν ἤδη ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος ὡς *genus hominum indoctum et agreste, quod anteferat semper utilitatem honestati*.

Ἄνευ τῶν ἰδιοτήτων τούτων ὁ φοιτητὴς τῆς νο-

μικῆς σχολῆς ἐξερχόμενος τοῦ Πανεπιστημίου, δύναται μὲν εἶναι ὡς ὁ αὐτὸς Κικέρων λέγει, *Legulcius quidam cautus et acutus, praeco actionum, cantor formularum, auceps syllabarum*, (Cicer. de Orat. 1, 56): οὐδέποτε ὅμως ὁ νομομαθὴς ἂν κυρίως σκοπεύει μορφῶσαι καὶ ἀναδείξαι ἢ νομικὴ σχολὴ ἐπ' ἀγαθῇ τῆς πατρίδος, καὶ ὁ ἀνὴρ, ἂν περιγράφει ὁ Οὐλπιανός, *Justiae sacerdos, veram philosophiam non simulatam affectans*.

Κ. ΦΡΕΑΡΙΤΗΣ.

Τῷ ΔΙΕΥΘΥΝΤῆΙ ΤΗΣ ΠΑΝΔΩΡΑΣ.

—οοο—

Εὐγνωμόνως ἀνέγνων τὴν ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 259 φυλλαδίῳ τῆς Πανδώρας ἐπὶ τοῦ ἀρτι δημοσιευθέντος πονήματός μου ἐπισικῆ καὶ φιλόφρονος κρίσιν ἐπόμενος ὅμως τῇ ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ βιβλίου μου κηρύξει ὅτι πρὸς σπουδαῖον ἐπικριτὴν θέλω ὑπερασπίσει τὰ κατ' αὐτὸν τρωτὰ τῆς συγγραφῆς μου μέρη, ἐπιλαμβάνομαι ἐν ὀλίγοις τοῦ ἔργου.

Ἵπερκαθαρεῦον ὀνομάζει τὸ ὑφὸς τῆς συγγραφῆς ἀλλ' αὐτὸς ὁ ἐπικριτὴς κατὰ τὸ αὐτὸ ὑφὸς γράφει. Τὸ δὴ λέγόμενον *μακαρονικόν* καὶ ἐγὼ μισῶ καὶ ἀποστρέφομαι, ἀσπάζομαι ὅμως τὸ εἶδος ὅπερ ἐν συντάξει ἀπλῆ, αἰὲν φιλεῖ ἢ νεωτέρα γλῶσσα ἡμῶν, ταῖς ἑλληνικαῖς χρῆται λέξεσιν, ἅτε διὰ τοῦ μέσου τούτου βαθμηδὸν πλουτιζομένης τῆς νέας ἡμῶν γλώσσης ἀλλὰ καὶ πῶς ἄλλως ἤθελε μοι γενῆ δυνατόν νέαν ἐπιστήμην νὰ ἐκθέσω; Ὁμολογῶ ὅμως ὅτι τὸ ὑφὸς τοῦ λόγου μου ἐστὶ συνεπτυγμένον, διότι τὸ ὑπὲρ τὸ δέον ἀναλύει τὴν ἰδέαν καὶ ἀπὸ τῆς μελετῶντι γίνεται καὶ κόρον ἐμποιεῖ, πρὸς δὲ καὶ ἀσάφειαν τίκτει. Ὁ διάσημος Pascal γράψας ποτὲ μακρὰν ἐπιστολὴν πρὸς τινὰ τῶν φίλων αὐτοῦ ἐν τέλει αὐτῆς τὴν παρ' ἐκείνου ἦται συγγνώμην διὰ τὸ μακρὸς προφασιζόμενος ὅτι, ἐπιέγοντος τοῦ χρόνου, οὐδόλως εὐκαίρει ὅπως συντόμως γράψῃ. Τὸ σοφὸν τῆς γνώμης τοῦ ἀνδρὸς ἀείπειτ' ὑπ' ὄψιν ἔχων, ἔχων δὲ καὶ τὸν καιρὸν προσβοηθούντα πρὸς τὸ εἶναί με σύντομον, διότι ἐπὶ εἴκοσιν ἔτη ἐφιλοπόνουν τὸ ἔργον, τὴν συντομίαν διὰ τὴν σαφένειαν ἐν παντὶ ἐθήρουν. Προστίθημι δὲ, ὅτι συγγραφὴ τοιαύτη οὔτε ἐν τοῖς κοιτωνίσκοις τῶν γυναικῶν εἰσελθεῖν προύρισταί, οὔτε ὑπὸ θελυδριῶν μελετᾶσθαι προσδοκᾷ, ἀλλὰ χρεῖται ἀνδρῶν τὴν τε φύσιν καὶ τὸ φρόνημα, πρὸς δὲ καὶ κατηρητισμένων ἐν πάσῃ ἑλληνικῇ προπαιδείᾳ.

Κἀγὼ τῇ λέξει *διεθνὲς δίκαιον* καθ' ἅπασαν σχεδὸν τὴν συγγραφὴν ἐχρησάμην, ἀλλ' ἔδωκα αὐτῇ τίτλον τὰ τῶν ἐθνῶν *νόμιμα* οὐ μόνον ἀρχαῖσμου χάριν, ἀλλὰ καὶ διότι ἐν αὐτῇ τῇ λέξει ἀκριβῶς ἡ ἰδέα ὑπάρχει καὶ αὐτὸς ὁ σπουδαῖος ἐπικριτὴς μου εἰ καὶ ὀρθῶς λέγει ὅτι *νόμιμα* εἰσι κυρίως οὐδὲν ἕτερον ἢ αὐτοὶ οἱ νόμοι, ἢ τοῦλάχιστον τὰ νόμου ἰσχύον ἔχοντα ἔθιμα, παρέδραμεν ὅμως τὸν τῆς